

den udbredte generalisering, at en stor andel af Danmarks befolkning ved begyndelsen af 1900-tallet boede på og ernærede sig af landet. En stor del, ja, men dog trods alt kun 62 % (1901). „Vi“ er altså også en hel del, som har alt muligt andet end bønder som vort umiddelbare ophav, og landbrugserhvervets hegemoniske status i den danske samfundsdebat indtil i hvert fald 1980'erne skyldtes ikke udelukkende demografi, men så sandelig også Axelborgs dygtige propagandaarbejde.

For det andet forekommer den gennemgående behandling af de „bønder“, som „vi“ angivelig engang var, som det vil være fremgået, ganske frimodigt essentialistisk. Hvor ville vi dog som læsere være blevet uendelig meget klogere, hvis forfatteren virkelig havde turdet afprøve og nuancere sine egne tolkninger i stedet for blot at hamre dem igennem med en grovsmeds finesse.

Bo Fritzboeger

| CLAUD BRYLD: *Edmund Burke. Konservatismens profet*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2018, 276 s., 299,95 kr.

En af de mere overraskende titler på årets bogmarked er denne biografi om den britiske parlamentariker, taler og filosof Edmund Burke (1729-1797). I eftertiden er han mest kendt for sine *Reflections on the Revolution in France*, et skrift, der har indskrevet sig på en central plads i konservatismens kanon, og som kredsen omkring Søren Krarup tog initiativ til at oversætte til dansk i 1980'erne. Det lå vel derfor ikke lige i kortene, at det netop skulle blive Claus Bryld, der gennem et langt liv har markeret sig på den modsatte side af det politiske spektrum, som skulle forfatte den første større fremstilling af mandens liv på dansk. Men i sin ungdom skrev han en lille afhandling om den debat, der udspandt sig mellem Burke og den amerikanske revolutionære Tom Paine ovenpå skriftet om Den Franske Revolution, konservativ reaktion i instruktiv modsætning til oplysningens universelle idealer. Men der er utvivlsomt mere at sige om den debat, og det har nu fået Bryld til at vende tilbage til sagen i sit otium. Ved nærmere eftersyn lader Burke sig nemlig vanskeligt passe ind i en ærkekonservativ kasse. Over lange stræk overrasker hans positioner. Men for rigtigt at kunne se det kræves, at man tager hele mandens karriere i øjesyn, og det er så det, Bryld forsøger i denne glimrende, klare og overskuelige biografiske gennemgang af Burkes virke.

I de første kapitler introduceres vi til Burkes ophav med en irsk-katolsk moder og hans karriere inden skriftet om revolutionen. Han hørte på ingen måde til kernen i „the establishment“. Et tidligt værk viser ham som æstetisk teoretiker, der kunne påskønne det sublime (altså

det overvældende, som romantikerne senere skulle komme til at sætte så stor pris på). Efter at han fandt en politisk patron, trådte han ind i parlamentet, på whiggernes side. Her finder vi ham advokere for de amerikanske revolutionære og siden gå i kødet på de første koloniadministratorer i Indien og den korruption, han så dem bringe med hjem til det engelske parlament. Burke var altså ingeniørlunde indbegrebet af stereotyp konservatisme, ofte fandt han sig i opposition til den dominerende linje. Men mere end filosof var han taler og politiker. Hans forestillinger kom til udtryk i stillingtagen til tidens løbende politiske spørgsmål, hvor det mest brændende til sidst blev Den Franske Revolution. Her finder vi ham blandt dens kritikere og modstandere. Biografien glider nu, som Bryld selv deklarerer, næsten mere over i et dobbeltportræt, hvor Burke kommer til at repræsentere reaktionen, og Paine oplysningen og fremskridtet.

Det giver bestemt ikke en uinteressant historie. Læseren traktes med informative kapitler og afsnit om både Burke og Paine, om de engelske radikale og om oplysningen og modoplysningen. Der er analyser af Burkes politiske filosofi, hans politiske sociologi og psykologi. Det er alt sammen lærerigt og interessant, men i denne læsers øjne skyder biografen ofte lidt over målet. Det gør den, fordi kontrasten netop bliver for ekstrem, for manikæisk, enten eller. Men efter selv at have tilbragt ugevis i selskab med den britiske tænker og politikers mange skrifter kan denne læser, i det mindste, ikke få dem til at rime med Brylds konservative profet, som det hedder i titlen. Burkes skrifter er selv et produkt af oplysningstiden, altid rationelt argumenterende med deres fokus på „the glorious revolution“ og forsvaret for den engelske parlamentarisme, institutioner, der alle var væsentlige inspirationskilder for de franske *philosophes*. I Brylds læsning er det derimod forsvaret for kirken og den religiøse tradition, som står i centrum. Det er bestemt ikke forkert, men accenten lægges forkert. Pointen med dette var jo ikke bevidstløst at hengive sig til en irrationel impuls, men at insistere på, at den eksisterende orden i sig selv var resultatet af en samfundsmæssig fornuft og udtryk for kompromiser, som man ikke simpelthen kunne viske bort for at begynde helt forfra. Problemet med Den Franske Revolution var, i Burkes øjne, først og fremmest, at den savnede moderation.

I kapitlet om Burkes analyse af revolutionen hedder det imidlertid, at „problemformuleringen er forkert, men indeholder dog tilstrækkelige kerner af sandhed“ (s. 146), mens hele skriftet karakteriseres som „ét langt rasende følelsesudbrud“ (s. 46). Til det er der vel kun at sige, at man i givet fald må håbe, at eftertiden vil se mere nådigt på vores egne skrivelser. Om Burkes antirevolutionære skrift kan man nemlig samtidig med Bryld konstatere, at det formåede at forudsige den store

terror, inden den brød ud, og at det hele ville ende i et militærdiktatur, som det gjorde med Napoleon. Under normale omstændigheder ville man vel mene, at en sådan analyse, der formåede at ramme forbløffende rigtigt om fremtiden, var både skarp og udtryk for en dyb forståelse af fænomenet, snarere end en pamflet formuleret i affekt og drevet af irrationelle følelser.

Bryld har imidlertid den pointe, at den radikale oplysning, for nu at abonnere på Jonathan Israels nye begrebsdannelse, har sejret.¹ Mange af dens forestillinger er blevet mainstream. Det betyder dog ikke nødvendigvis, at Burke så repræsenterer en taberposition, udrangeret på et af historiens sidespor. Tværtimod kan man sagtens argumentere for, at de mest vellykkede og stabile demokratier i den moderne oplysningstradition er de, som har formået at forandre sig gradvist, med respekt for deres base, sådan som Burke forstod datidens mest moderne samfund, nemlig det engelske. I stedet ser Bryld dog Burkes traditionalisme som udtryk for, at han mente, at „både individet og massen måtte styres, fordi de ikke kan styre sig selv“ (s. 227). Men er det virkelig dækkende for Burkes politiske standpunkt, forankret som det var i et robust forsvar for det engelske parlament, krav om moderation i magtudøvelsen og sikring af befolkningens friheder/rettigheder?

Flere steder læser Bryld fortjenstfuldt Burke i lyset af antikke politiske tænkere som Cicero og Aristoteles. Hvad der imidlertid er fraværende fra diskussionen, er en af den seneste generations mest interessante idehistoriske landvindinger, nemlig afdækningen af den antikke republikanske politiske tradition, som kom til at gennemsyre den atlantiske politiske kultur i 1700-tallet.² Den kombinerede et republikansk alternativ til monarkisk absolutisme med personlig selvbestemmelse forankret i en stærk ejendomsret. Dens skepsis over for den umodererede folkestemning er det, der blev til vor tids „checks and balances“. I disse Trump-tider er der vel ikke mange, som ikke kan se fordelene ved en smule skepsis over for det demokratiske folk, anført af en selvtilstrækkelig demagog. Faktisk er det jo netop fra venstrefløjen, at skældsordet populisme i dag udslynges med størst kraft mod dens modstandere.³ Derfor er det næppe heller rigtigt, når Bryld på dansk grund fremhæver Søren Krarups læsning af Burke frem for Per Stig Møllers (s. 229). Den har givetvis fat i den religiøse dimension af

1 J. Israel: *Radical Enlightenment*, Oxford 2002 og *Enlightenment Contested: Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man 1670-1752*, Oxford 2008.

2 J.G.A. Pocock: *The Machiavellian Moment*, Princeton 1975. Pocock, hovedmanden bag genopdagelsen af den republikanske tænkning, besørgede faktisk også en udgave af Burkes *Reflections* i 1987 (Hackett Classics).

3 F.eks. Jan-Werner Müller: *What is Populism?*, Philadelphia 2016.

Burke, men den afviser jo til gengæld i praksis hele hans organiske forestilling om samfundsudviklingen. Her er hverken plads til Brandes eller PH. Men hvem kunne i dag tænke sig dansk kultur uden? Og mens Burke fra en økumenisk position kunne se en guddommelig fornuft i både hinduismen og islam, der gjorde samfund formet i deres billede basalt sammenlignelige med hans egen anglikanske verden, så insisterer Krarup og co. jo i dag på deres fundamentale inkongruens.

For nogle år siden gjorde Mikkel Thorup herhjemme Burke til udgangspunktet for modoplysningen. Men i den læsning, hvad bliver der da af den lange række af moderate tænkere som f.eks. Karl Popper, der tydeligvis udsprang af Burkes opgør med revolutionen, men samtidig markerede sig med et af de mest markante forsvar for det åbne samfund og den frie, rationelle debat? Mens man reflekterer over det spørgsmål, kan man imidlertid passende læse sig igennem Brylids fine introduktion. Selvom denne læser ikke er helt enig i dens analyse, så har den ubestrideligt et skarpt blik for, hvordan Burkes tænkning ikke let lader sig indplacere i de vante kategorier og automatforestillinger (f.eks. s. 60). Det er heller ikke så ringe endda.

Peter Fibiger Bang

| RENÉ KARPANTSCHOF: *De stridbare danskere. Efter enevælden og før demokratiet 1848-1920*, Gads Forlag, København 2019, 542 s., 349,95 kr.

René Karpantschov anlægger i sin nye bog et konfliktperspektiv på Danmarks historie fra enevældens fald til Påskekrisen i 1920. Påskekrisen ses som demokratiets egentlige gennembrud, fordi kongens indblanding i politik ophørte herefter. Målgruppen er den historieinteresserede offentlighed. Hensigten er at inddrage fortidige hændelser, som historikere tidligere har nedtonet eller ladet ligge, for ad den vej at give læseren mulighed for at spejle sin egen tid og den situation, hun eller han står i.

Bogens første del om Danmark omkring 1848 er, lidt overraskende, en yderst traditionel beskrivelse af enevældens fald som resultat af udbredt folkelig aktivitet. Enevælden var et diktatur hvilende på Guds nåde og en aristokratisk elite, som blev bragt til afslutning ved folkedeltagelse kulminerende med 20.000 københavnernes march arm i arm mod slottet og mod enevælden. En omfattende politisk mobilisering af bønderne blev søgt imødegået af enevælden med bondecirkulæret i 1845, som forbød bønderne at forsamles, hvilket stik mod intentionen kastede bondebevægelsen i armene på de nationalliberale i en fælles modstand mod enevælden, der ikke kunne holde stand.